

Lunds universitet

Institutionen för kommunikation och medier

Handledare: Charlie Järpvall

2018-01-12

MHIK13, Mediehistoria

Klara Müller

Studiecirkeln som medium

Normerande föreställningar om studiecirkelns form inom

Godtemplarorden vid 1900-talets inledning

Abstract:

Klara Müller: Studiecirkeln som medium: Normerande föreställningar om studiecirkeln form inom Godtemplarorden vid 1900-talets inledning. Lunds universitet: Mediehistoria, Institutionen för kommunikation och medier, kandidatuppsats, höstterminen 2017.

The study circle is a cultural and educational phenomenon that has fundamentally affected Sweden and continues to do so even today. The present study investigates the Swedish study circle as a medium. This is done by looking at the notions about what the study circle would be during its early years (1902-1922), through the Swedish Good Templars and Oscar Olsson, also known as “the father of the study circle”. The thesis is based on Oscar Olssons publications about the study circle and the journals *Bokstugan* and *Studiecirkelarna*. The theoretical framework consists of Lisa Gitelman's theories about protocols and James Carey's distinction between the ritual and transmission perspective of communication. Earlier research has not paid attention to the form of the study circle. This is something I investigate through using the media historical theoretical framework.

The notions about what the study circle would be established norms about when, where and how the information would be consumed. By investigating the notions through my media historical perspective, the thesis shows how the medium mainly consisted of three parts: the self-education, the book-circulation and the socialization. In addition the thesis shows how the notions about the study circle transferred rituals that would convey a particular cultural movement. The thesis concludes that the communication was imagined to be both material and immaterial, both ritual and transmissional.

Key words: study circle, studiecirklar, Oscar Olsson, Godtemplarorden, folkbildning, media history, mediehistoria, Bokstugan, Studiecirkelarna.

Innehållsförteckning

Inledning	4
Studiecirkelns bakgrundshistoria	5
Syfte och frågeställningar	8
Teori	9
Metod, material och avgränsningar	12
Forskningsläge	15
<i>Studiecirkeln som pedagogiskt folkbildningsfenomen</i>	15
<i>Folkrörelsernas spridande av idéer och praktiker</i>	16
<i>Historieskrivningen om Oscar Olsson och studiecirkeln</i>	18
Disposition	19
Föreställningar om studiecirkelns form	19
<i>Sammanfattning: föreställningar om studiecirkelns form</i>	22
Bokcirkulationen	23
<i>Sammanfattning: bokcirkulationen</i>	26
Självbildandet	26
<i>Sammanfattning: självbildandet</i>	28
Samkvämet	29
<i>Sammanfattning: samkvämet</i>	32
Avslutande diskussion	33
Slutsatser	35
Käll-och litteraturförteckning	36
<i>Tryckta källor</i>	36
<i>Litteratur</i>	37

Inledning

Podcasten *Bildningspodden* har producerat ett avsnitt som behandlar ämnet för föreliggande studie, studiecirkeln.¹ Med studiecirkel menas vanligen ”en grupp människor som träffas planmässigt och ägnar sig åt studier eller kulturverksamhet”.² Studiecirkeln form har dock sett olika ut, den är ett föränderligt fenomen. I slutet av *Bildningspodden* diskuteras frågan om hur studiecirkeln egentligen mår i dag, vad finns kvar? Efter en kort överläggning är de två intervjuade experterna överens – det är framförallt det utbredda medvetandet om *formen* som lever vidare i den svenska ryggraden. Denna kunskapstradition om studiecirkeln form är något vi fortsätter att bygga vidare på och använda oss av, trots att de stora folkrörelsernas tid är förbi.³ Ett särskilt belysande exempel för kulturen som odlats kring studiecirkeln är hur det ofta talas om Sverige som en *studiecirkeldemokrati*.⁴ Detta uttryck härstammar från ett tal som dåvarande statsministern Olof Palme höll under socialdemokraternas partikongress år 1969:

Sverige är till en grundläggande grad en studiecirkeldemokrati. Det är genom studiecirkelar som generationer har tränat sig själva i kritisk analys så att de kan nå förnuftiga beslut genom att arbeta med varandra utan att ge upp sina ideal i den processen. Det är ofta i studiecirkelar som förslag till förändringar i samhället först har tagits upp.⁵

Palmes tal visar på hur strukturen av studiecirkeln har ansetts bära med sig en slags inneboende demokratisk förmåga, och betraktas än i dag som sinnebild för den svenska demokratis utveckling under 1900-talet. Detta har gett studiecirkeln en hedersplats i landets kollektiva minne och särskilt påverkat det nationella identitetsskapandet och självbildningen av Sverige,

---

¹ *Bildningspodden*, Avsnitt 32, ”Studiecirkeln”. Gäster är Boel Englund, professor i pedagogik vid Stockholms universitet, och Per Sundgren, idéhistoriker vid Södertörns högskola. Inspelat 4 juli 2016, Gotlands Museum. <http://www.bildningspodden.se/avsnitt/32-studiecirkeln-live/> (senast kontrollerad 2018-01-05)

² *Nationalencyklopedin*, studiecirkel. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/studiecirkel> (senast kontrollerad 2018-01-05)

³ *Bildningspodden*, Avsnitt 32, ”Studiecirkeln”.

⁴ *Ibid.*

⁵ Petros Gougoulakis, *Studiecirkeln: livslångt lärande - på svenska: en icke-formell mötesplats för samtal och bildning för alla*. (Stockholm: Univ., 2001) 17.

folkrörelsernas land.⁶ Således har folkbildning och folkrörelser pekats ut som utmärkande för landets nationella identitetsskapande.⁷ Oavsett huruvida detta är en korrekt bild eller ej, har denna självbild definitivt haft och har fortfarande en stor inverkan på spridningen av kunskaper, åsikter och föreställningar.⁸ För att sätta in studiecirkeln i dess historiska sammanhang tecknas nedan dess bakgrund.

Studiecirkelns bakgrundshistoria

Kapitalismens framsteg under 1800-talet ledde till en ökad levnadsstandard hos en stor andel av den svenska befolkningen. I och med detta började idéer spridas om att även de breda lagren borde få tillgång till utbildning, och fick snabbt fäste runt om i landet.⁹ En viktig manifestation för detta var att folkskola för alla klubbades igenom i riksdagen år 1842, och följdes av den första folkhögskolan år 1868.¹⁰

Denna rörelse för utbildning kan kopplas till vad som denna undersökning ämnar behandla, nämligen *folkbildning*. En vanligt förekommande distinktion mellan dessa är hur folkbildning som begrepp framförallt syftar på vuxna individers bildning.¹¹ Utbildning kan anses som något instrumentellt, som är menat att leda till en examen eller liknande. Bildning är snarare något som är personlighetsutvecklande, en strävan efter att gynna insikter snarare än åsikter.¹²

I 1800-talets Sverige fanns också privata bildningsinitiativ. Dessa kan anses som en riktning mot att borgarklassen ville utbilda arbetarklassen, en slags allmogekultur.¹³ Exempel på sådana

---

⁶ Samuel Edqvist, *En folklig historia: Historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse* (Boréa: Umeå, 2009) 33–35.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Samuel Edquist, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918*. (Uppsala: Studia Historica Upsaliensia, 2001) 18–20.

¹⁰ Edquist, *En folklig historia*, 32.

¹¹ Ibid. 33.

¹² Ibid. 33.

¹³ Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. (Stockholm: Carlssons, 1998) 242.

är *Stockholms bildningscirkel* vid seklets mitt, och *Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande*.¹⁴ År 1880 fattade staten ett beslut om att börja ge bidra till föreläsningar riktade mot arbetare.¹⁵ Bakom detta fanns en tanke på att motverka revolutionära strömningar och fostra arbetarklassen.¹⁶ Dessa föreläsningar kom dock att locka personer ur framförallt medelklassen.

17

Även studenter och akademiker startade arbetarinstitut och föreläsningsverksamheter, från universitetens håll fanns liknande initiativ.¹⁸ Detta kan associeras med hur den humboldtska, nyhumanistiska, bildningssynen fick stort genomslag i det svenska universitetsväsendet redan under 1800-talet.¹⁹ Svenskt bildningstänkande förknippas ofta med författaren Ellen Key och filosofen Hans Larsson som skrev flertalet essäer om bildning i denna anda.²⁰ Key skrev om hur bildning kan ses som en allmän utveckling av människans andliga förmågor, där fantasin, förståndet, skönhetssinnet och känslan smälter samman till en gemensam organisk enhet.²¹ Denna bildning gav enligt Key inte bara förmåga till urskillning, utan den bildade människan kunde även visa prov på en upphöjd mildhet och förståelse av livets mångfald.²² En uppenbart positiv inställning till bildandets förmågor spreds alltså av nyhumanismens företrädare.

Snart kom också folkrörelserna – frikyrkorna, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen – att lägga stor vikt vid folkbildningen. Inom väckelserörelsen fanns även en strävan efter att läsa och faktiskt ta till sig de religiösa texterna, och inte bara att kunna dem innantill.²³ Detta nya sätt att använda boken öppnade då upp för helt nya möjligheter att ta till sig text och tänka kritiskt.²⁴ Att skola medlemmarna och förbereda dem för samhällslivet ansågs viktigt, men samtidigt

---

¹⁴ Lars Arvidson, *Cirklar i rörelse*, (Linköping: Mimer, 1996) 15.

¹⁵ Edquist, *En folklig historia*, 33.

¹⁶ Ibid. 33–35.

¹⁷ Ibid. 33–35.

¹⁸ Ibid. 33–35.

¹⁹ Peter Josephson, Thomas Karlsohn & Johan Östling, red., *The Humboldtian tradition: Origins and legacies* (Leiden: Brill, 2014).

²⁰ Anders Burman, ”Svar på frågan: vad är medborgerlig bildning?” 9–33, i Anders Burman, red., *Våga veta! Om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv* (Stockholm: Södertörns högskola, 2011), 12f.

²¹ Ellen Key, *Bildning: Några synpunkter* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1897), 4–6.

²² Burman, ”Svar på frågan: vad är medborgerlig bildning?”, 13f.

²³ Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*, 247.

²⁴ Ibid.

fanns även en utbredd övertygelse om att bildningen var ett självändamål, som skulle omvandla individen till medborgare.²⁵

Den folkrörelse som står i fokus för denna undersökning är nykterhetsrörelsen, och särskilt de så kallade Godtemplarna. Detta eftersom nykterhetsrörelsens ideologiska betydelse gällde snarare dess kulturella och sociala fostran, än dess politiska verksamhet.²⁶ Rörelsen kunde erbjuda gemenskap, under en tid då samhällsutvecklingen brutit ned gamla former för samhörighet. De tidigaste Godtemplarna har till följd av de ritualer och den symbolik som erbjöds inom rörelsen till och med benämnts ”en frimurarorden för den lägre medelklassen”.²⁷ Tonvikten lades allt mer på politiken och sociala reformer som en lösning på nykterhetsfrågan, och mindre på räddningsarbete av drickande individer.²⁸ Därför deltog Godtemplarorden också aktivt i den socialreformistiska diskursen i Sverige. I detta ingick uppdraget att nå ut till fler, vilket gjorde folkbildningsprojektet essentiellt. År 1894 tillsattes därför en särskild ”studieledare” i styrelsen för Godtemplarorden.²⁹ Efter detta påbörjades ett mer organiserat studiearbete. Arbetet dröjde dock, och satte på allvar igång först i och att storlogemötet godkände Oscar Olssons motion om studiecirklar sommaren år 1902.³⁰

Även på 1890-talet fanns det dock något som kallades studiecirklar inom Godtemplarna (vilket också är kan vara ursprunget till namnet som valdes av Olsson), men till skillnad från Olssons modell var de regelrätta kurser med lärarledd undervisning. Detta sätt att förmedla bildning var i själva verket var precis vad Olssons motion om studiecirklar motsatte sig.³¹ De nya studiecirkelarna inom Godtemplarorden i Olssons logi blev däremot en succé i rasande fart. Runt om i landet växte antalet stadigt från 15 studiecirklar det första arbetsåret 1902–1903, till hela 1 145 studiecirklar femton år senare, arbetsåret 1917–1918.³²

---

²⁵ Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*, 241.

²⁶ Edquist, *Nyktra svenskar*, 24.

²⁷ Ibid. 23.

²⁸ Ibid. 23.

²⁹ Ibid. 24.

³⁰ Ibid. 24

³¹ Victor Rinander, *Reformatorn*, nr. 50, 1897; Victor Rinander, *Reformatorn*, nr. 2, 1898.

³² Ture Nerman, *Historik kring ett halvsekelminne* (Stockholm: Oskar Eklunds Bokförlag, 1952) 49.

I spåren av denna succé dröjde det inte länge fören även andra organisationer följde efter modellen. Detta gällde från början de andra nykterhetssällskapen, men följdes upp av bildandet av det första formella studieförbundet år 1912, vilket var Arbetarnas bildningsförbund (ABF).³³ De efterföljande organisationernas studiecirkelverksamhet byggde på formerna från Godtemplarnas och Olssons. Samarbetet sträckte sig även till att i studiecirkelarnas tidning *Bokstugan* samsas både ABF:s och Godtemplarnas officiella företrädare på tidningssidorna.³⁴ Under mellankrigstiden växte också antalet studiecirkel snabbt utifrån den form som först etablerades av Godtemplarna och Oscar Olsson.³⁵

Sammantaget anspelar allt detta på studiecirkelns viktiga roll för hur det svenska samhället utvecklats under 1900-talet. Denna historiska bakgrundsbeskrivning syftar framförallt till att förmedla betydelsen av formen. I nästa avsnitt, bestående av syfte och frågeställningar, kommer resonemangen utvecklas.

Syfte och frågeställningar

Denna uppsats söker efter att undersöka föreställningar om studiecirkelns form i dess etableringsfas vid 1900-talets början. Undersökningen avgränsas till Godtemplarna och Oscar Olssons föreställningar om studiecirkeln. Tidigare forskning har kallat Olsson för ”studiecirkelns fader”, vilket pekar på den betydelse just hans skrifter anses haft för etablerandet av normer av studiecirkelns form.³⁶ Uppsatsen åsyftar inte att argumentera för att studiecirkeln var ett medium, utan detta är en premiss för undersökningen. Istället vill uppsatsen förklara *hur* studiecirkeln var ett medium. Den analytiska tonvikten ligger vid de föreställningar, förväntningar och idéer som tillskrev studiecirkeln mening. Studien behandlar

---

³³ Edquist, *En folklig historia*, 30–34.

³⁴ Se *Studiecirkelarna* nr. 1, 1916, ”Arbetarnes bildningsförbund. Meddelanden till cirklar och bildningsutskott inom ABF.” Sign. O.O. (Oscar Olsson). I denna presenteras den överenskommelse som slutits mellan Godtemplarna och ABF., som innebar att ABF fick utrymme att skriva i tidskriften i utbyte mot att samtliga cirklar inom ABF fick en prenumeration. Genom detta hoppas ABF:s ledning på att ge samtliga cirklar värdefull ledning i fråga om cirkelarbete och bokinköp, samt en intimare och mer permanent kontakt med cirklarna.

³⁵ Edquist, *En folklig historia*, 34.

³⁶ Se t.ex. Ingvar Törnqvist, *Oscar Olsson – studiecirkelns fader: en historik inför studiecirkelns 100-årsjubileum*. (Stockholm: Bilda. 2002).

därmed hur studiecirkeln *föreställdes*, och inte vad den *var*. För en sådan undersökning hade annat material varit mer ändamålsenligt. Undersökningen utgår helt enkelt från den övergripande problemformuleringen om hur studiecirkeln föreställdes av Godtemplarorden och Oscar Olsson under dess etableringsfas, och hur detta går att tolka med hjälp av mediehistoriska verktyg. Givet detta syfte avser undersökningen besvara följande frågor:

Hur föreställdes studiecirkelns kapacitet, funktion och egenart under dess etableringsfas? Hur går föreställningarna att tolka genom att se på studiecirkeln som medium?

Teori

Under teoriavsnittet kommer den mediehistoriska teoriapparaten som används under analysen att presenteras. Med detta avsnitt vill jag tydliggöra vilka teoretiska verktyg och angreppssätt som materialet behandlats utifrån, och argumentera för varför dessa valts.

Ett fält som föreliggande studie hämtar utgångspunkter ifrån och även syftar att bidra till är kulturhistorisk medieforskning.³⁷ Med hjälp av empiriska studier har den kulturhistoriska medieforskningen vidgat synen på vad medier är, samt hur de utvecklats historiskt. Detta har inneburit en utveckling från den traditionella kanon av medieteknologier (i form av monomedialt inriktade studier, exempelvis presshistoria, litteraturvetenskap eller bokhistoria), till en bredare tolkning av mediernas roll i historien. Genom att se på den kulturella betydelsen av äldre men viktiga teknologier för kommunikation och nöjeskonsumtion vidgas mediebegreppet. I dag inkluderar mediehistoriska studier så vitt skilda fenomen som världsutställningar, ballongfärder och 1800-talets fotoalbum.³⁸ I och med denna expansion av mediebegreppet vill jag även förstå studiecirkeln som medium, vilket öppnar upp för nya tolkningar av dess historia och betydelse.

---

³⁷ Se t.ex. Anders Ekström, "Kulturhistorisk medieforskning: Fyra spår", i Solveig Jülich, Patrik Lundell & Pelle Snickars, red., *Mediernas kulturhistoria* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2004)

³⁸ Se t.ex. Magnus Bremmers *Konsten att tämja en bild: Fotografiet och läsarens uppmärksamhet i 1800-talets Sverige*, Anders Ekström, Solveig Jülich, Pelle Snickars, red., *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2006)

Som bland annat Charlie Järpvall skriver måste utgångspunkten att medier gör något med det medierade i någon mening alltid föregripa en mediehistorisk analys, i vart fall inom de delar av ämnet som studerar medier i olika former.³⁹ För att förstå och fördjupa hur denna utgångspunkt används i denna uppsats bland annat Lisa Gitelmans förståelse av medier.⁴⁰ Mer djupgående beskriver Gitelman detta teoretiska angreppssätt genom att jämföra hur vi ser på ett konstverk till både dess innehåll och det som ”medierar” innehållet hos konstverket:

Just as it makes no sense to appreciate an artwork without attending to its medium (painted in watercolors or oils? sculpted in granite or Styrofoam?), it makes no sense to think about “content” without attending to the medium that both communicates that content and represents or helps to set the limits of what that content can consist of. Even when the content in question is what has for the last century or so been termed “information,” it cannot be considered “free of” or apart from the media that help to define it.⁴¹

Genom Gitelmans sätt att betrakta medier förstår vi hur själva innehållet alltid måste förstås genom det ramverk som mediets form i sig sätter upp. Studiecirkeln tolkat som medium utifrån Gitelmans teoretiska ramverk kan anses haft formerande historiska krafter i sig. Detta innebär att föreställningar om studiecirkelns form fungerade som ett verktyg för att forma sociala beteenden, rörelser eller idéer.⁴² Gitelman har även betonat värdet av att undersöka medier då de introduceras, eftersom det från början finns spekulationer kring hur medier kan och ska användas och att dessa föreställningar om vad mediet ska bli fungerar som formerande krafter.⁴³ Detta då introduktionsperioden erbjuder en inblick hos olika sätt genom vilka mediets uppgifter konstrueras.⁴⁴ I efterhand leder det till vad Gitelman kallar ”protokoll” för användningen av

---

³⁹ Charlie Järpvall, *Pappersarbete: formandet av och föreställningar om kontorspapper som medium*. (Lund: Lunds universitet, 2016) 35.

Järpvall skriver att de delar av ämnet av det mediehistoriska fältet som har sin inriktning mer gentemot journalistisk och massmedier nödvändigtvis inte behöver dela utgångspunkten att medieformen *per se* bär med sig ett förklaringsvärde.

⁴⁰ Lisa Gitelman, *Always already new: Media, history, and the data of culture*, (The MIT Press, Cambridge: 2006) 1–22.

⁴¹ Ibid. 7.

⁴² Gitelman, *Always already new*, 8.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid. 6-8.

mediet, vilket innefattar de normer som etableras socialt och kulturellt kring mediet.⁴⁵ Detta innebär även att specifika möjligheter och begränsningar kan knytas till olika medieformer, och nya mediekonstellationer organiserar upp människans sinnen på nya sätt.⁴⁶

Men medier och dess tillhörande protokoll uppstår inte från intet, utan får alltid sin betydelse i relation till andra medier.⁴⁷ Hur information ordnas upp i exempelvis studiecirkelns bokskåp och bibliotek är i denna studie överordnat vad som faktiskt står i böckerna, vilket också belyser skillnaden mellan hur en mediehistoriker jämfört med en litteraturvetare skulle behandla samma material. Utgångspunkten är därmed att det inte går att behandla arkivet, eller bokcirkelbiblioteket, som en transparent behållare i analogi med Gitelman, utan det måste uppfattas som en samling tekniska villkor för vad som går att lagra.⁴⁸ Därmed kan även arkivet anses som medium.

Förutom de normerande protokollen skriver Gitelman att medier är både sociala strukturer som realiserar genom teknologiska former och dess associerade protokoll, men att medier också innebär kommunikation som en kulturell praktik. Med kulturell praktik menas en ritualiserad gemenskap som delar representationer.⁴⁹ I analysen utgår jag från att se på studiecirkeln både som medium utifrån både teknologin och dess socialt skapade protokoll, samt att mediet även kan ses som dessa delade kulturella praktiker.

En fördjupning av resonemang kring de kulturella praktikerna som kommunikation hittar vi hos medie- och kommunikationsvetaren James Carey.⁵⁰ Carey gör en distinktion mellan en rituell syn på kommunikation och kommunikation som överföring. Kommunikation som överföring har etablerats som den standardiserade föreställningen om vad kommunikation innebär. Detta handlar om en överföring som i grund och botten betyder att transportera budskap och makt över rumsliga och tidsliga avstånd.⁵¹

---

⁴⁵ Gitelman, *Always already new*, 6–8.

⁴⁶ Ibid. 6-8.

⁴⁷ Lindström, Matts, *Drömmar om det minsta: mikrofilm, överflöd och brist, 1900–1970*. (Stockholm: Stockholms universitet, 2017) 23–24.

⁴⁸ Gitelman, *Always already new*, 20.

⁴⁹ Ibid. 20.

⁵⁰ James W. Carey. *Communication as culture essays on media and society*. (Enskede: TPB, 2007) 11–27.

⁵¹ Ibid. 13.

Den rituella definitionen innebär däremot att kommunikation är något kulturellt, länkat till termer som delande, deltagande, sammanslutning och synen på en gemensam tro. Den rituella kommunikationen riktas inte att förlänga budskap över tid och rum, utan i stället mot bibehållandet av samhället över tid.⁵² Rituell kommunikation innebär därmed inte handlingen av att *dela information* utan *representationen av delad tro*.⁵³ Om överföringsperspektivet innebär en förlängning av meddelanden över tid och geografiska avstånd är det rituella perspektivet exempelvis en helig ceremoni som samlar människor i gemenskap.⁵⁴

Sammanfattningsvis syftar detta teoriavsnitt till att presentera de teoretiska utgångspunkterna som materialet behandlats utifrån. I och med expansionen av mediebegreppet åsyftar detta på att belysa betydelsen av en kulturhistorisk undersökning med ett medieperspektiv om de tidiga, normetablerande, föreställningarna om studiecirkeln. Gitelmans teoretiska utgångspunkter används framför allt för att urskilja mediets teknologiska förutsättningar genom att använda sig av teorier om protokollens formering under etableringsfasen, vilken i sin tur bildar ett ramverk för de mer konkreta verktygen för analysen. Carey används för att analysera föreställningarna om mediet utifrån ritualperspektivet och överföringsperspektivet. I kombination blir detta en teoriapparat som möjliggör en undersökning av studiecirkelns mångsidiga mediala uttryck - utifrån teknologi, överföring och ritualer.

Metod, material och avgränsningar

Uppsatsens syfte är att förstå hur studiecirkelns kapacitet, funktion och egenart föreställdes under dess etableringsfas. Detta görs genom det mediehistoriska teoretiska ramverk som presenterats ovan. I följande avsnitt kommer jag att presentera de metodologiska grepp som använts för att behandla materialet. Även hur materialet valts ut och vilket material det gäller kommer att diskuteras.

---

⁵² Carey, *Communication as culture*, 15.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

Valet av undersökningsperiod beror på att det är i april år 1902 som Oscar Olsson presenterar sin motion om studiecirkeln. Vid 1900-talets början har även Godtemplarorden sin storhetstid, vilket indikerar att de idéer som formas inom Godtemplarorden under denna tid har som störst spridning. Anledningen för den främre gränsen vid år 1922 är hur tidigare forskning definierat år 1922 som det då nykterhetsrörelsen ändrade riktning och karaktär.⁵⁵ Denna karaktärsförändring var till följd av förlusten i förbudsomröstningen om alkoholbruk.⁵⁶ Jag har dock lagt större vikt vid materialet desto tidigare det gavs ut. Detta i relation till en väl etablerad metodologisk utgångspunkt inom mediehistoriska studier, att utgå från mediets nyhetsfas.⁵⁷ Gitelmans protokoll kan på detta vis även anses som en slags metod utifrån hur jag närmar mig materialet och fenomenet samtidigt.

Anledningen till att framförallt Oscar Olssons skrifter behandlats är för att han än i dag anses som ”studiecirkelns fader”. Som den inledande bakgrundsbeskrivningen tog upp så var det Olssons form av studiecirkel som blev modellen för studiecirkeln som sedan spreds. Nykterhetsrörelsens bildningsförbund, NBV, driver ett Oscar Olsson-museum i Malmö, där exempelvis bokskåpet tillhörande den första studiecirkeln (ledd av Oscar Olsson) finns för allmän beskådan.⁵⁸ Detta museum har även varit behjälpligt på många sätt, bland annat i utlåning av källmaterial.

Av Olssons skrifter har jag läst igenom samtliga med kopplingar till studiecirkel och bildning och utifrån detta gjort mina tolkningar, vilket omfattar framförallt nio böcker och skrifter. Förlaget som gav ut Olssons skrifter var Svenska nykterhetsförlaget/Oskar Eklunds förlag, vilket gällde 21 titlar i olika ämnen mellan perioden 1896–1925.⁵⁹

Förutom de böcker och skrifter som gavs ut av Oscar Olsson om studiecirkeln, bygger uppsatsen på analyser av tidskrifterna *Studiecirkelarna* samt *Bokstugan: tidning för studiecirkelarna*. *Studiecirkelarna* utkom som en bilaga till Godtemplarnas tidning *Reformatorn*

---

⁵⁵ Kerstin Rydbeck, *Nykter läsning: den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896–1925* (Uppsala: Skrifter utgivna av den litteratursociologiska institutionen, 1995). 44.

⁵⁶ Ibid. 44.

⁵⁷ Lindström, *Drömmar om det minsta*, 24.

⁵⁸ Oscar Olsson-museet, Ystadsvägen 15, Malmö.

⁵⁹ Rydbeck, *Nykter läsning*, 68–88.

med ett nummer i månaden mellan september år 1915 till december år 1916 och drevs av en redaktion bestående av Oscar Olsson och Rickard Sandler. *Studiecirkarna* följdes därefter av *Bokstugan: tidning för studiecirklar* som drevs av samma redaktion. Skillnaden var att *Bokstugan* var en självständig tidskrift, i stället för en bilaga till *Reformatorn*. Tidskriften *Studiecirkarna* uppgår till 4 nr det första året 1915, och 10 nr år 1916. Tidskriften *Bokstugan* gavs ut i tio nummer om året från januari 1917 fram till dess nedläggning i och med nr 5 år 1936. Av dessa har ett urval gjorts som sträcker sig fram till slutet av år 1922.

I premiärnumret av *Studiecirkarna* förklaras vad den är tänkt att innefatta, vilket är precis ”allt som kan vara arbetet till nytta”.⁶⁰ Kort och gott beskrivs att tidskriftens funktion är den av ett ”sammanhållande band” för studiecirkarna spridda över landet.⁶¹ Ungefär på detta sätt har jag även valt att behandla materialet. Avgränsningen görs till att utgå från specifikt föreställningarna. Detta eftersom att jag betraktar de utsagor som görs i materialet som normativa. Det är intressant att undersöka föreställningarna då formen på studiecirkeln i sig spelade roll för att i sin tur forma sociala beteenden, rörelser och idéer. Med detta sagt så aspirerar inte undersökningen på ett förklaringsvärde om hur det faktiskt såg ut i studiecirkarna runt om i landet. Dock kan vi med hjälp av föreställningarna få kunskap om studiecirkeln på en mer generell nivå. Detta är också en rimlig ståndpunkt i relation till Gitelmans mediedefinition, som diskuterades under teoriavsnittet. Medier betraktas då som ”socialt förverkligade strukturer för kommunikation” och inte bara teknologiska uppfinningar.⁶² Med denna förutsättning måste medier beskrivas med en utgångspunkt i sociala och kulturella fenomen. I förlängning betyder detta att även det imaginära, det föreställda, det drömda, bör inkluderas i historiska analyser av medier.⁶³ Det handlar alltså om

---

⁶⁰ Oscar Olsson, ”Anmälan.” *Studiecirkarna* nr 1. september 1915.

⁶¹ Ibid.

Mer konkret beskrivs hur tidskriften kommer innefatta idéer kring hur studiecirkarna ska organiseras, erfarenheter och underrättelser från ”de många hundra studiecirkarna landet runt”, litteraturförteckningar, praktiska anvisningar för ordnandet av studierna i olika ämnen samt för studiemötens och aftonunderhållningars anordnande.

⁶² Gitelman, *Always already new*, 7.

⁶³ Lindström, *Drömmar om det minsta*, 23.

föreställda framtider. Dessa definierar i sig själva ett mediums historiska situation, i analogi med Jussi Parikkas argumentation.⁶⁴

Sammanfattningsvis har jag under avsnittet gått igenom vilket material som studien använt sig av, och hur det gått till. Materialet är Oscar Olssons skrifter om studiecirkel och folkbildning, samt tidskrifterna *Studiecirkelarna* och *Bokstugan*. Detta då jag anser att materialet fungerade normativt då dessa beskrev hur en studiecirkel föreställdes fungera.

Forskningsläge

Det har skrivits en hel del om studiecirkeln, och i följande avsnitt kommer jag att presentera det som tangerar mitt område på relevant vis. Jag har definierat tre huvudsakliga forskningslägen.

Studiecirkeln som pedagogiskt folkbildningsfenomen

Ett första område är forskning som bedrivits om hur studiecirkeln använts för folkbildning. Dessa har framförallt handlat om pedagogiken inom studiecirkel, exempelvis definierat hur olika samtalsmetoder används och bygger ofta på djupintervjuer och observation av olika studiecirkel. Petros Gougoulakis har skrivit om studiecirkeln inom ämnet pedagogik, och hans bok har det övergripande syftet att försöka förstå fenomenet folkbildning, såsom denna gestaltas i den studieverksamhet som bedrivs i studiecirkelform.⁶⁵ Detta gör författaren delvis genom att teckna studiecirkeln historia, men framförallt genom att studera hur studiecirkelsamtalet bedrivs i författarens samtid.⁶⁶ Martin Lundberg har skrivit en avhandling som behandlar framförallt själva samtalet som förs i studiecirkel ur ett nutida perspektiv.⁶⁷ Gunnar Hirdman

---

⁶⁴ Erkki Huhtamo & Parikka, Jussi, red. *Media archaeology: approaches, applications, and implications*. (Berkeley: University of California Press, 2011).

⁶⁵ Gougoulakis, *Studiecirkeln*.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Martin Lundberg, *Överläggningar om hållbar utveckling: en studie av studiecirkelsamtal*, (Linköping: LiU-Tryck, 2008).

har skrivit om studiecirkelns metoder, även denna från ett pedagogiskt håll.⁶⁸ Genom dessa studier över vad som sker i själva studiecirkelarna berörs studiecirkelns form, om än indirekt.

Folkrörelsernas spridande av idéer och praktiker

En annan linje i den forskning som identifierats är folkrörelserna och dess koppling till kulturella fenomen, som exempelvis demokrati, nationalism och läsandets praktiker. Den svenska nykterhetsrörelsen, ur vilken de första studiecirkelarna härstammar, har varit föremål för flera studier inom historiska ämnen. Samuel Edquist behandlar specifikt Godtemplarordens betydelse för framväxten av en svensk nationalism, med utgångspunkt i hur det inom rörelsen skapades en nationell identitet genom en rad olika praktiker, såsom sånger, kampdikter, lekar och folkdanser.⁶⁹ Uppenbarligen har rörelsen medierat en mängd olika nationellt identitetsskapande idéer, men Edquist går inte specifikt in på hur studiecirkelarna i sin form gjorde detta. Genom denna uppsats vill jag utveckla detta genom en mediehistorisk undersökning, och visa på hur själva organiserandet av studiecirkel i sin form innebar en mediering av olika idéer - inte bara vilka idéer som fanns i innehållet.

Kerstin Rydbeck har studerat Godtemplarordens distribution av böcker, och dess mottagande i det lokala möteslivet.⁷⁰ Hennes avhandling behandlar nykterhetsrörelsen som en litterär institution, och kartlägger samhällssynen som godtemplarorden med litteraturen som redskap förmedlade till sina medlemmar. Hanna Östholm använder sig av ett liknande litteratursociologiskt angreppssätt för att undersöka två specifika läsesällskap kring sekelskiftet 1800, i de svensk-finska städerna Uppsala och Åbo.⁷¹ Östholms studie handlar om spridandet av litteratur för att reformera samhället, likt Kerstin Rydbecks. Skillnaden mellan dessa och föreliggande studie är att denna inte använder sig av specifikt idén om spridandet av *litteratur* för att reformera. I stället behandlar min undersökning spridandet av en uppsättning idéer, som bildar en speciell form. Detta kan då i sin tur ha bidragit till att reformera samhället. På detta

---

⁶⁸ Gunnar Hirdman, *Samtalets konst: något om studiecirkelns metoder*, (Stockholm: Arbetarnas bildningsförbunds centralbyrå, 1984).

⁶⁹ Edquist, *Nyktra svenskar*.

⁷⁰ Rydbeck, *Nykter läsning*.

⁷¹ Östholm, Hanna, *Litteraturens uppodling – Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800* (Södertälje: Gidlunds förlag, 2000).

vis relaterar uppsatsen till både Rydbeckes och Östholms avhandlingar, samtidigt som den motsätter sig idén om att litteraturen i sig var det viktigaste för spridandet av idéer. Genom att se på studiecirkeln som en medieform möjliggörs ett större perspektiv på vad som vidarebefordrades, i stället för en monomedial berättelse om litteraturen inom studiecirkelarna.

Patrik Lundell visar hur nykterhetsfrågan skapades i en mängd olika medier och att den mångmediala karaktären kan förstås som en förutsättning för att överhuvudtaget ”frågor” skulle kunna uppstå.⁷² I förlängning till detta vill Lundell inte att den tidiga nykterhetsrörelsen ska förstås bara genom dess mediala uttryck utan på många sätt som samma sak. Genom att använda sig av ett mediesystemperspektiv kan komplexa relationer erkännas, vilket då nyanserar etablerade föreställningar om både tidens medieutveckling som dess associationsväsende. Därav kan denna anses som en slags förhistoria till min undersökning då Lundells text undersöker hur nykterhetsfrågan tog sig uttryck mediehistoriskt, men under första halvan av 1800-talet.⁷³ I relation till Lundells text om hur nykterhetsfrågan använde en rad medier för att sprida själva ”frågan”, så handlar dock min uppsats om ett medium som uppstod i nykterhetsrörelsen (från början för att sprida frågan) men som sedan kom att användas för att sprida en rad olika idéer. Senare bildades studiecirkel för alla möjliga ideologier och inriktningar. Exempelvis grundades Medborgarskolan år 1940 på initiativ från flera representanter från Högerpartiet, och är än i dag närstående Moderaterna.

Ronny Ambjörnssons tecknar med hjälp av en mikrohistorisk utgångspunkt i det norrländska samhället Holmsund den stora bildningsrörelsens historia genom väckelserörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.⁷⁴ Ambjörnsson går exempelvis igenom hur en specifik studiecirkel i Holmsund uppstår och omformas från dess bildande år 1912 till dess nedläggning i slutet av 1930-talet.⁷⁵ Detta görs med en idéhistorisk hållning till vad som beskrivs i cirkelns egna protokoll, och behandlar därför inte hur de tongivande aktörerna föreställde sig att studiecirkeln skulle se ut innan den reproducerades och transporterades från födelseorten Lund till det norrländska lilla samhället.

---

⁷² Lundell, Patrik, ”Nykterhetsfrågans mediala förutsättningar och karaktär” i *1800-talets mediesystem*, red. Jonas Harvard & Patrik Lundell, (Stockholm: Kungliga biblioteket 2010) 85–100.

⁷³ Ibid. 85–100.

⁷⁴ Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren*.

⁷⁵ Ibid. 115–140.

Historieskrivningen om Oscar Olsson och studiecirkeln

Det tredje forskningsläget som identifierats är historiskt inriktad forskning om Oscar Olsson och studiecirkeln. Gällande studiecirklar som historiskt fenomen finns en handfull arbeten som ofta relaterar till den mer väletablerade forskningstraditionen om arbetarrörelsen.⁷⁶ Bland det som skrivits på senare år kan särskilt Samuel Edqvists arbete *En folklig historia: historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse* lyftas. Denna behandlar hur historieskrivningen under 1900-talet skett inom svensk folkbildning, framförallt inom hela studieförbund men även bitvis inom studiecirklar. I de kapitel som berör studiecirklar finns ett fokus på hur historiestudier skett inom cirkelarna och vilken ideologisk betydelse dessa historiska studier haft. Detta särskilt under perioden 1920–2005, vilket är efter min undersökning. Det som studeras i Edqvists avhandling är innehållet hos studiecirkeln, och inte själva mediet. Edqvist har även skrivit om folkbildningens demokratidiskurser under tidsperioden 1920–1940.⁷⁷ I artikeln använder sig Edqvist delvis av samma material som denna uppsats behandlar, Oscar Olssons skrifter, men med utgångspunkten att de förmedlar särskilda idéer om demokrati. Oscar Olsson beskrivs återkommande som upphovsman och tydligt drivande aktör i studiecirkeln tillblivelse, och om denne finns ett flertal skrifter och arbeten, exempelvis Ingvar Törnqvists forskning.⁷⁸ Denna handlar framförallt om Olssons persona, men ger även med utgångspunkt i Olssons liv inblick i studiecirkelarnas utveckling. Även Oscar Olsson-museet i Malmö och dess utgivning av årsskrifter ger en samlad ingång till material kring Oscar Olsson och hans gärning.⁷⁹

---

⁷⁶ Exempelvis Åsa Linderborgs *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Yvonne Hirdmans *Vi bygger landet: den svenska arbetarrörelsens historia från Per Göttrik till Olof Palme* samt Ture Nermans *Akademikerna i arbetarrörelsen*. (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1967).

⁷⁷ Samuel Edqvist, ”Studiecirkeln – demokratisk revolution?” *Utbildningens revolutioner: Till studiet av utbildningshistorisk förändring* (red.) Berg, Anne et al., (Uppsala: Uppsala Studies of History and Education 2017) 139–162.

⁷⁸ Törnqvist, *Oscar Olsson – studiecirkeln fader*.

⁷⁹ Oscar Olsson-museet, Ystadsvägen 15, Malmö. <http://www.oomuseet.se> (senast kontrollerad 2018-01-04)
Jan Gyllenbok, red., *Årsskrift 2017 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2017).
Jan Gyllenbok, red., *Årsskrift 2016 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2016).
Jan Gyllenbok, red., *Årsskrift 2015 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2015).
Jan Gyllenbok, red., *Årsskrift 2014 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2014).
Jan Gyllenbok, red., *Årsskrift 2013 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2013).

I detta avsnitt har jag övergripande presenterat den mest relevanta forskningen. Förutom att presentera forskningsläget ämnar jag även att i detta avsnitt belysa sådant som förbisetts i tidigare studier om studiecirkeln. Genom min studie vill jag bredda synen på studiecirkeln, och skapa förståelse för hur studiecirkeln var ett medium på olika vis.

Disposition

Undersökningen är uppdelad i fyra avsnitt varav det första, ”Föreställningar om studiecirkeln form”, behandlar hur studiecirkeln presenterades för Godtemplarna av Oscar Olsson under dess första levnadsår. Det som undersöks är föreställningar som uttrycktes om studiecirkeln kapacitet, funktion och särskilda egenart som förmedlare av bildning i denna begynnande etableringsfas. I följande tre avsnitt, ”Bokcirkulationen”, ”Självbildningen” samt ”Samkvämet”, fokuserar jag på vad som identifierats som de huvudsakliga föreställningarna om studiecirkeln form. I dessa kapitel utgår jag utifrån handböcker och instruktioner för studiecirkeln samt studiecirkelnas huvudorgan, tidskrifterna *Studiecirkeln* samt *Bokstugan – tidskrift för studiecirkeln*. Därpå följer ett kapitel med en slutdiskussion och en sammanfattning av undersökningens resultat.

Föreställningar om studiecirkeln form

I föregående kapitel har jag presenterat premisserna för hur materialet behandlats i undersökningen. I detta inledande avsnitt av undersökningskapitlet kommer de första föreställningarna om studiecirkeln form i Oscar Olssons logi analyseras.⁸⁰ Detta kommer behandlas i relation till hur föreställningarna om studiecirkeln presenterades som ett svar på det som bedömts som problemen med tidigare sätt att förmedla bildning inom Godtemplarna.

---

⁸⁰ De första föreställningarna tolkas utifrån Oscar Olsson ”Om studiekurserna 1.” *Reformatorn* 10/4 1902, ”Om studiekurserna 2.” *Reformatorn* 17/4 1902 samt Oscar Olssons motion till Godtemplarordens storlogemöte 1902. Dessa är innehållsmässigt nästintill identiska.

Grunden till Oscar Olssons studiecirkelform presenterades i två artiklar i april år 1902.⁸¹ Artiklarna, ”Om studiekurserna 1.” samt ”Om studiekurserna 2.”, skrevs för att skapa opinion inför en motion som Oscar Olsson skulle framlägga under det kommande storlogemötet (Godtemplarordens högst beslutande organ).⁸² I artiklarna och motionen förkunnar Olsson vad han anser vara problemen med den dåvarande studieverksamheten inom Godtemplarorden. Problemen som presenteras kan sammanfattas i att det var för få som deltog kontinuerligt efter studiecirkelns första aktiva år, samt att det var mödosamt att hitta kunniga lärare till kurserna.⁸³

Olsson beskrev det som att studiecirkeln framförallt innebar ett sammansmältande av tre äldre medel för bildning; läsecirklar, lånebibliotek och studiekurser.⁸⁴ Samtidigt var relationen till särskilt ett av dessa, studiekurserna, mer komplicerad än så.

Att artiklarna inte har rubriken ”Om studiecirkelarna 1&2” kan relateras till hur studiecirkeln som medium föddes för att täcka upp för brister hos det föregående bildningsarbetet inom Godtemplarorden, som skedde genom studiekurser. Från start definieras studiecirkeln därmed i relation till sina föregångare. Olsson skrev till och med som slutkläm att ”Så ser alltså den organisation ut, som jag har tänkt mig skola föra fram upplysningsarbetet i vårt land och utföra, hvad studiekurserna åsyftade, men ej mäktade.”⁸⁵

Hur ett medium uppstår i relation till bristerna hos ett annat har bland annat Matts Lindström utforskat, och behandlar på ett liknande sätt hur *mikrofilmen* konfigurerades och rekonfigurerades i relation till pappret.⁸⁶ Då handlade det om kampen mot ”pappersfloden”.⁸⁷ I detta sammanhang tillskrevs mikrofilmen mening som det medium som skulle rädda oss från informationsöverflödet.⁸⁸ Även Järpvall behandlar på liknande sätt pappersmediets historia, hur

---

⁸¹ Olsson ”Om studiekurserna 1.” *Reformatorn* 10/4 1902, Olsson ”Om studiekurserna 2.” *Reformatorn* 17/4 1902.

⁸² Ture Nerman, *Studiecirkeln. Historik kring ett halvsekelminne*, 327.

⁸³ Olsson, ”Om studiekurserna 1.” *Reformatorn* 10/4 1902.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Olsson, ”Om studiekurserna 2.” *Reformatorn* 17/4 1902.

⁸⁶ Lindström, *Drömmar om det minsta*, 165.

⁸⁷ Ibid. 17.

⁸⁸ Ibid. 161–165.

den kan ses som en uppsättning lösningar för att hantera information och öka kapaciteten.⁸⁹ Genom se till hur Olsson formulerade problemen kring studiekurserna, i relation till Lindström och Järpvalls undersökningar, kan vi få en bättre förståelse för de förutsättningar som formade studiecirkeln som medium. Föreställningarna om studiecirkelns form etablerades i relation till vad studiekurserna misslyckades med och genom studiecirkeln ansåg sig därmed Olsson ha löst de svårigheter som gjort att studiekurserna gått bet.

En av anledningarna till problemen med dålig kontinuitet och närvaro var enligt Olsson att många unga kroppsarbetare tvingades flytta runt för att få jobb.⁹⁰ Eftersom studiekursverksamheten inte var tillräckligt utbredd var det ovanligt att dessa kunde fortsätta det påbörjade bildningsarbetet i nya studiekurser.⁹¹ Därför ansåg Olsson att det arbete som lagts ner på att bilda dessa unga kringflyttande var bortslösat. Detta visar även på hur oerhört viktigt det var enligt hans föreställningar att arbetet pågick kontinuerligt under fler år utan avbrott.⁹² Olsson utgick från en vilja att lyckas tämja bristerna i problemen hos kursformen. Järpvall skriver om hur man i en handbok om blanketter föreställde att en ”skrivmaskinsflickas kapacitet ökas med ända upp till 50 %” vid användandet av så kallade ändlösa blanketter.”⁹³ Olssons föreställningar handlade om att öka bildningsnivån hos de unga kroppsarbetare som tvingades flytta runt. Studiecirkeln uppkom utifrån en dröm om att justera informationssystemet.

Ett annat av problemen som definierades, ”lärarefrågan” (då i form av brist på dessa), löstes genom att helt enkelt ta bort lärarens funktion och betydelse.⁹⁴ Detta innebar därmed att den högre kunskapsauktoriteten avskaffades, eftersom det enda som i stället behövdes var en ledare som var ”driftig och duglig”.⁹⁵ På detta vis tog man makten i egna händer, och idén om *självbildandet* inom studiecirkelarna var född.

---

⁸⁹ Järpvall, *Pappersarbete*, 16.

⁹⁰ Olsson, ”Om studiekurserna 1.” 10/4 *Reformatorn* 1902

⁹¹ Ibid.

⁹² Olsson, ”Om studiekurserna 1.” 10/4 *Reformatorn* 1902.

⁹³ Järpvall, *Pappersarbete*, 17.

⁹⁴ Olsson, ”Om studiekurserna 1.” 10/4 *Reformatorn* 1902.

⁹⁵ Ibid.

I relation till självbildandet skriver även Olsson om att bland det värsta hos studiekurserna är all den tid som mötena upptar.⁹⁶ Tillsammans med Godtemplarordens egna logemöten så blev det sammantaget hela tre kvällar i veckan då ”kursdeltagarna ryckes från hemmet”.⁹⁷ I samma artikel poängteras även vikten av att effektivisera möten samt att mycket av arbetet även kan utföras hemma, i analogi med avskaffandet av lärarens auktoritet.⁹⁸

För att förbättra de sammankomster som trots allt skulle hållas för studiecirkelna föreslog Olsson att de skulle åtföljas av en trevlig, men om än enkel, tesupé. På detta vis skulle även ett trevligt och ”intelligent sällskapslif uppstå”.⁹⁹ Detta byggde på en föreställning om hur detta skulle verka ”reformerande på det som nationen nu består sig med sina kvällstoddar, kortspel och sin intetsägande, dumma och ytliga samtalsstun”.¹⁰⁰ Genom detta etableras en till sammanhållande praktik för vad som skulle bli studiecirkelns mediespecifika egenskaper – *samkvämet*.

Rent konkret definierades organisationen av Olsson som så att varje studiecirkel skulle bestå av minst lika många böcker som deltagare.¹⁰¹ Antalet deltagare skulle vara minst fem och helst inte fler än 30.¹⁰² Böckerna skulle cirkulera på så vis att varje medlem skulle behålla en bok under cirka 14 dagar.¹⁰³ Detta sätt att precisera hur, när och vad som skulle läsas är väldigt specifika. Genom dessa föreställningar etableras studiecirkelns första protokoll. Detta innebar en av de teknologiska förutsättningarna för studiecirkeln, i och med de precisa instruktionerna för hur *bokcirkulationen* föreställdes.

Sammanfattning: föreställningar om studiecirkelns form

I detta avsnitt har jag visat att studiecirkeln uppkom genom problemformuleringen av de brister som fanns hos studiekurserna. Bristerna hos kurserna var framförallt att det inte fanns någon

---

⁹⁶ Olsson, ”Om studiekurserna 1.” 10/4 *Reformatorn* 1902.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Olsson, ”Om studiekurserna 2.” *Reformatorn* 17/4 1902.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Olsson, ”Om studiekurserna 2.” *Reformatorn* 17/4 1902.

¹⁰³ Ibid.

kontinuitet i deltagandet samt bristen på lärare. Problemen löstes genom Olssons justering av Godtemplarnas informationssystem. Detta etablerade i sin tur de första protokollen för studiecirkeln. I avsnittet har de viktigaste mediespecifika egenskaperna som uppkom till följd av Olssons problemformulering definierats som *bokcirkulationen*, *självbildandet* och *samkvämet*. Dessa egenskaper kommer att fördjupas i följande avsnitt.

Bokcirkulationen

I nästkommande avsnitt kommer jag att behandla föreställningarna kring studiecirkelns användande av böcker och läsande.

De konkreta instruktionerna för studiecirkelns relation till böcker innebar att det i varje bok inköpt av studiecirkeln skulle finnas ett särskilt ark paper med strukturerade rutor.¹⁰⁴ Namnen på cirkelns medlemmar skulle skrivas upp i den ordning de haft boken samt med information om hur länge de haft den.¹⁰⁵ Detta innebar i sig en specifik teknologi för hur kommunikationen skulle ske genom studiecirkeln. Varje studiecirkel skulle även sända in de val av böcker som gemensamt tagits fram som förslag för bokinköp, för att sedan få godkännande av högre ort.¹⁰⁶ Med denna arbetsordning etableras en form som kräver samtycke från organisationsstrukturen för att kunna bygga upp den lokala studiecirkelns egna bibliotek. Även detta blir en slags förutsättning för överföringen av information genom medieformen.

Den bakomliggande teknologin för bokcirkulerandet relaterar även till föreställningarna om hur boksamlandet inom studiecirkelns skulle gå till. Samlandet blir också en teknologi genom dessa bokförteckningar och krav på godkännande från högre ort. Detta formar något som kan betraktas som ett slags arkiv, inom studiecirkelbiblioteken. I analogi med hur Pelle Snickars skrivit om arkivet som medium så innebär det att själva protokollen för valprocessen till studiecirkelbiblioteket skapar ett arkiv som reproducerar utvald information.¹⁰⁷ På detta vis kan

---

¹⁰⁴ Olsson, Oscar, *Goodtemplarordens Studiehandbok. Stadgar jämte Råd och Anvisningar för bildande och ledning af Studiekurser, studiecirklar, läsecirklar och föreläsninganstalter äfvensom anvisningar för själfstudier Utgiven af Sveriges Storloges Studierektor*, Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1903. 7.

¹⁰⁵ Ibid. 7.

¹⁰⁶ Ibid. 7.

¹⁰⁷ Pelle Snickars, "Arkivet – ett medium?" *Arkiv, samhälle och forskning* nr. 2, 2005.

studiecirkelbiblioteket i sig anses som en slags materiell komponent för studiecirkeln som medium.

Genom en specifik bok som gavs ut år 1910 skrev Olsson om sina föreställningar om studiecirkelns bokförteckningars uppgift.¹⁰⁸ Systemet med att cirklar ”välja böcker på måfå, av nyfikenhet, väckt genom läsningen av mer eller mindre vederhäftiga litteraturrecensenter, på grund av att böckerna kunna erhållas för så gott pris o. s. v.” är något som enligt denna måste få ett slut.¹⁰⁹ Det är anmärkningsvärt hur bokförteckningens uppgift föreställdes som att se till att böcker valdes på annat vis än genom nyfikenhet eller utifrån pris. Detta visar på hur föreställningarna om litteraturvalen hos studiecirkelarna skulle gå till utifrån förutbestämda protokoll.

I *Bokstugan* är litteraturrekommendationer ett stående inslag, och ökar i omfång under den studerade perioden.¹¹⁰ Från början rör det sig om mer uppfostrande texter, i stil med professor Knut Kjellbergs långa essäer om hur Agamemnon ger själen förfining, och senare listor av titlar med kärnfulla informativa texter som troligen kommer från förlagen själva.¹¹¹ I 1919 års första nummer av *Bokstugan* finns exempelvis en förhållandevis längre del med skönlitteratur, sen ”illustrerade noveller” som sedan följs av tre korta rekommendationer av naturvetenskaplig litteratur.¹¹² Föreställningarna om vad som skulle läsas inom studiecirkelarna förordade framförallt skönlitteratur, som sedan skulle locka studiecirkelarnas deltagare till läsandet av vetenskaplig litteratur.

Ett återkommande inslag i *Bokstugan* är att studiecirkelarna måste börja prenumerera på ett visst urval av tidningar.

Studiecirkelarna böra ägna åtskillig uppmärksamhet åt tidskriftslitteraturen. Bokstugan kommer som förut även i fortsättningen att ständigt söka få cirkelarna att observera de förnämsta litterära och konstnärliga tidskrifterna, men även de politiska böra hållas av de stora studiecirkelarna.¹¹³

---

¹⁰⁸ Oscar Olsson, *Bokförteckning för studiecirkel och mindre bibliotek*, 3.

¹⁰⁹ Ibid. 3.

¹¹⁰ *Bokstugan*, 1917–1922.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² ”Studiecirkelarbetet”, *Bokstugan* nr. 1, 1919.

¹¹³ ”Tidskrifter” *Bokstugan* nr. 7, 1919.

Att sätta upp riktlinjer för hur studiecirkeln skulle göra sitt urval av tidningar innebar på samma sätt som med böckerna ett slags protokollskapande, och visar på hur detta gällde mer än bara konsumtionen av böcker. Dock menas det i citatet ovan att tidningar framförallt är till för att hålla sig uppdaterad inom litteraturen. Men även de konstnärliga och politiska tidskrifterna anses vara en god idé att hålla koll på, och följs av en lista med de tidningar som Bokstugan anser vara av god kvalitet.¹¹⁴

Genom dessa protokoll för hur, när och vilka böcker och tidningar som skulle konsumeras överförs specifik information över rumsliga och tidsliga avstånd. Detta utifrån Careys distinktion mellan kommunikation, och i detta fall handlar det därmed om överförd information. Samtidigt innebär cirkulerandet även en slags överföring av ritualer och praktiker kring läsandet, i och med att läsandet sker som en delad gemenskap inom cirkulerandets teknologi. Studiecirkeln bokcirkulation kommunicerade på flera nivåer.

En studiecirkel, som Olsson framhåller som extra lyckad, har skrivit om hur dess uppgift är att förändra konsumtionsmönstren hos sina medlemmar:

En stor uppgift för våra studiecirklar är att lära sina medlemmar att inte endast låna böcker utan även att köpa böcker. Idealet är i alla fall inte att låna böckerna utan att äga dem och att ha dem för sig själv, läsa dem när man vill. Man känner aldrig för en lånad bok detsamma som för de böcker man äger. Endast den som vill offra något: nöjen, lyxartiklar, ja, nödvändighetsartiklar för att äga böcker, visar att han verkligen älskar och värderar dem.¹¹⁵

Här framgår en föreställning om att studiecirkelformen i förlängningen ska uppmuntra till särskilda konsumtionspraktiker, och utsänder därmed hur konsumtionen av viss medietyp är bra genom studiecirkelformen. Detta är klart och tydligt en föreställning om hur den överförda informationen ska genomföras.

---

¹¹⁴ ”Tidskrifter” *Bokstugan* nr. 7, 1919.

¹¹⁵ Olsson, *Folklig självuppföstran*, 6.

Den studiecirkel som Olsson citerar är ”Godtemplarlogen Nytt hopp” i *Riddarhyttan*, ur *Västmanlands läns tidning* 29/8 år 1918.

Sammanfattning: bokcirkulationen

I detta avsnitt har jag redogjort för hur studiecirkeln form innebar vidarebefordrandet av vad som skulle läsas inom studiecirkelarna. Detta genom de olika protokoll som föreskrev hur litteraturen skulle väljas ut. Studiecirkeln överförde idéer om vad som ansågs vara den rätta och goda litteraturen och genom studiecirkelbibliotekets utvalda litteratur blev detta ett slags medium i sig. Även idéer om hur skönlitteratur skulle locka till vidare läsning av mer vetenskaplig karaktär kan anses som en del av formen som överfördes genom föreställningarna. Bokcirkulationen handlade naturligtvis även om ekonomi. Studiecirkelbiblioteken föreställdes som en lösning på hur arbetarklassen skulle ha råd att läsa. Genom detta formades även läsandet och biblioteken. Med utformandet av protokoll för hur, när och vilka böcker och tidningar som skulle konsumeras kommuniceras både överförd information, ritualer och praktiker kring läsandet. Studiecirkeln bokcirkulation kommunicerade på flera nivåer.

Självbildandet

I föregående avsnitt har jag behandlat hur föreställningar om studiecirkeln etablerade en viss typ av konsumtionsnormer för läsandet. Utifrån studiecirkelbiblioteket och dess tillgång på ett urval av ”goda böcker och tidskrifter” möjliggjordes ytterligare en specifik praktik som föreställdes som viktig för studiecirkeln, nämligen det som kallades för självbildandet. Här kommer jag studera självbildningen ur olika men sammanhängande aspekter. Detta gäller både utifrån att se föreställningar om självbildningen som den slags praktik som innebar att människor skulle lära sig att studera och bilda sig på egen hand inom hemmets väggar, samt hur arbetarklassen skulle ta makten över bildningen och bilda sig själva.

I *Bildningssynpunkter* beskrivs, vilket är bekant från undersökningens första avsnitt, hur studiecirkeln fungerar som ett svar gentemot problemformuleringen av studiekurserna.¹¹⁶ Ett av argumenten gäller skillnaden tack vare den grundläggande arbetsmetoden, i självverksamheten:

---

¹¹⁶ Olsson, *Bildningssynpunkter*, 71f.

En ännu effektivare bildningsorganisation än kursen i det avseendet är *studiecirkeln*. Då kursen är av tillfällig natur, arbetar cirkeln år efter år, då kursen huvudsakligen går ut på att *meddela* kunskap, är självverksamheten cirkelns arbetsmetod.¹¹⁷

Denna föreställning kan tolkas som något som inte bara är till för att meddela kunskap. Det handlar om något större än så. Självbildandet kan anses som en ritual, i och med att det handlar om att överföra ett gemensamt beteende. Genom studiecirkelns självbildade föreställdes ett sätt att få alla att läsa själva, i stället för den slags envägs-kommunikation som gällde för studiekurserna.

Genom självbildningen fanns också föreställningar om hur faktisk överföring av intellektuell information skulle transporteras utifrån de fastställda studiecirkelbibliotekens litteratur ut till enskilda individer i landet. Föreställningar om hur de teknologiska förutsättningarna möjliggjorde därmed denna slags överförda information, över geografiska och tidsliga avstånd. Detta går även då att tolka som att det var för att transportera makt, eftersom att självbildandet tog makten över informationsförmedlingen i egna händer.

Hos Carey förklaras det rituella perspektivet i en passage med en religiös liknelse.¹¹⁸ Denna säger att det rituella perspektivet nedvärderar predikandets roll, till förmån för det ceremoniella, ”mässandet” och den gemensamma bönen.¹¹⁹ Att utifrån detta se självbildningen som en kulturell praktik visas hur studiecirkeln de facto avskaffar en högre auktoritet, till exempel i form av en lärare, till fördel för mer ceremoniella och gemensamma kulturella praktiker. Olsson skriver i *Folklig självuppfostran* hur denna slags kulturella praktiker avskaffar auktoriteter:

Studiecirkelarna ha från början helt medvetet avböjt att vara en bildningsrörelse för en utvald del av arbetarklassen. Det utgår tvärtom från att klassamhället skall avskaffas även i fråga om motsatsen mellan bildningsintresserade och för de andliga värdena likgiltiga grupper. Studiecirkelarna ha till uppgift att genomtränga hela folket i alla dess lager, och de göra början genom att i sig söka samla inte någon elit i folkföreningarna utan folkföreningarnas alla medlemmar.”¹²⁰

---

¹¹⁷ Olsson, *Bildningssynpunkter*, 73.

¹¹⁸ Carey, *Communication as culture*, 15.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Olsson, *Folklig självuppfostran*, 3.

Enligt Olsson ska studiecirkelarna därmed alltid eftersträva att avskaffa klassamhället, genom att genomtränga hela folklagren. Detta gällde alltså även för de som inte är intresserade av studiecirkelarna. Olsson skrev även att:

Det väsentliga för en folklig kulturrörelse kan aldrig bli ett visst kunskapsinnehåll, det måste vara en livsriktning, en *kulturstämning*. Studiecirkelarna avse ingenting mindre än en klimatförändring för folkets andliga växt.¹²¹

Det väsentliga är alltså att studiecirkelarna skulle bestå av en kulturstämning och inte bara ett visst kunskapsinnehåll, de skulle fungera som en klimatförändring för folkets andliga växt. Kerstin Rydbeck skriver om hur den bildande verksamheten bara var en del av en omfattande litterär verksamhet inom Godtemplarna vid 1900-talets början.¹²² Med hjälp av min undersökning vill jag utveckla detta till att det inte bara var innehållet i litteraturen, utan att det var hela sammanhanget av studiecirkeln. Genom att se till studiecirkeln som medium kan vi dra slutsatsen att det inte bara var innehållet, det var även formen, som förde vidare bildningen.

Självbildningen kan även förstås genom det av Olsson flitigt använda slagordet ”För folket, genom folket”.¹²³ Detta visar på vad Olsson ansåg som en avgörande skillnad gentemot tidigare försök till folkbildning. Att arbetet skulle utgå från arbetarklassen själv var nyckeln till framgång. Olsson uttryckte det som att om något skulle göras för arbetarklassen, måste det också göras genom den.

Sammanfattning: självbildandet

Jag har i detta avsnitt argumenterat för hur det ensamma hemmaläsandet innebar att avskaffa det tidigare behovet av lärarna och därmed monopolet på bildningsförmedling. Nu kunde även godtemplarna själva, en organisation som till övervägande majoritet bestod av arbetarklass med låg utbildning, ta makten över sin egen bildning. Detta är även intressant i relation till hur studiecirkel tidigare studerats för att förstå överförandet av idéer, exempelvis Edquist studie

---

¹²¹ Oscar Olsson, *Folklig självuppfostran*, 3.

¹²² Rydbeck, *Nykter läsning*.

¹²³ Arvidson, *Cirklar i rörelse*, 10.

om nationalism.¹²⁴ Föreställningarna om kommunikationen handlade inte framförallt om själva överföringen av information under mötena, utan genom de rituella praktikerna. Därmed menas inte med självbildandet bara att läsa böcker själv, utan det handlade om flera sammantagna praktiker. Självbildningen skapades genom studiecirkelns tillgång på överföring av kommunikation genom studiecirkelbibliotek, samt genom att ersätta de utbildades monopol som lärare till förmån för vem som helst som är ”duglig”. I följande avsnitt kommer studiecirkelns sammankomster att utredas närmare.

Samkvämet

I föregående avsnitt har självbildningens praktiker utretts, och även hur det viktigaste inte nödvändigtvis föreställdes vara överförandet av information. Istället kunde det handla om överförandet av en särskild *kulturstämning*. Detta avsnitt kommer behandla den tredje och sista delen av studiecirkeln som medium, *samkvämet*, sammankomsten.

Något som är återkommande i både *Studiecirkelarna* och *Bokstugan* är beskrivningar av studiecirkelns sammankomster, med livfulla och lockande beskrivningar. Ur dessa framkommer även föreställningar av det ideala rummet, platsen för sammankomsten. Detta visar på hur de rent materiella protokollen för sammankomsterna föreställdes. Typiskt är beskrivningar av studiecirkelars sammankomster som att direkt när man kommer in i ”det stilfulla och hemtrevliga läs-och studierummet” så slogs man av ”en känsla av trevnad och gemytlighet”.¹²⁵ Det fortsätter med:

Mitt i rummet omkring ett större bord sitta alla cirkelmedlemmarna. Ena långväggen upptages av hyllor med allehanda tidningar och tidskrifter. Allt var präglad av samförstånd och gemytlighet.”¹²⁶

Just användningen av orden samförstånd och gemytlighet är värda att betänka. De visar på hur det inte i dessa fall inte gällde någon slags träning i argumentation och debatt. Ordet samförstånd går även att koppla till Careys definition av rituell kommunikation. Studiecirkelns

---

¹²⁴ Edquist, *Nyktra svenskar*.

¹²⁵ Axel Larsson, ”Ett studiecirkelmöte.” *Studiecirkelarna* nr. 4, 1915.

¹²⁶ Ibid.

kommunikation sker genom dessa sammankomster till stor del rituellt. I samma tidskrift kan vi ges en beskrivning av ett annat idealt studiecirkelmöte:

Studiecirkeln skall ha sitt första samkväm för arbetsåret. I det lilla logerummet har cirkelns kvinnliga ordf. brett en vit linneduk på det stora bordet och på detta placerat tvänne blomkrukor med röda astrar. Runt om bordet sattes bänkar för cirkelmedlemmarna och frampå golvet stod orgeln, från vilken en musikalisk medlem skulle leda den unisona sången.¹²⁷

Exempel likt dessa visar på hur viktiga ritualerna föreställdes vara för studiecirkelarna. Det centrala i återberättandet om lyckade studiecirkelars möten i *Studiecirkelarna* och *Bokstugan* handlar ofta om det gemensamma och gemytliga, att ha det trevligt och sjunga tillsammans. Det konkret materiella hos ritualerna framgår även i det som citerats ovan. Med en vit linneduk på det stora bordet, och dessa två blomkrukor med röda astrar kan vi utläsa hur viktigt det var med föreställningar om den ordnade materiella ritualen bakom studiecirkelarna.¹²⁸

I en återkommande följetong skriver riksdagsledamoten och anatomiprofessorn Knut Kjellberg om ”folkbildningsarbetet”.¹²⁹ Han beskriver hur bildningen, ”en uppfostran av känslolivet”, endast kan ske i och genom samlivet med andra.¹³⁰

Det är under kamratskapets hägn som de unga ha att uppfostra varandra både intellektuellt och moraliskt – och även estetiskt. Den form, under vilken jag i detta sammanhang närmast tänker mig kamratuppfostran utövas, är samlivet i studiecirkelarna.¹³¹

Detta visar på de föreställningar som fanns om hur bildningen skulle ske genom gemenskapen inom studiecirkelarna. Med hjälp av kamratskapet de unga utövar genom studiecirkelarnas samliv uppnås en sammanhållen, gemensam tro. Att det är just hur de unga som ska uppfostra varandra kan relateras till hur Carey beskriver den rituella kommunikationen som bibehållandet av samhället över tid.¹³²

---

¹²⁷ ”Studiecirkeln har samkväm” av Arv. H-g, *Studiecirkelarna* nr. 8, 1916.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Knut Kjellberg, *Bokstugan* nr. 3, 1918.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Knut Kjellberg, ”ur prof. Knut Kjellbergs föreläsningar nr 7. Folkbildningsarbetet: studiecirkelarna” *Bokstugan* nr. 1, 1917.

¹³² Carey, *Communication as culture*, 11–27.

Vid alla sammankomster skall man komma ihåg, att det är umgängesliv och inte föreningsliv, som skall idkas. Föreningsmöten ha vi nog av utan att behöva anordna ännu ett slags; förtroligt och givande umgängesliv ha vi alldeles för litet av. Således ingen ”parlamentarisk ordning”, ordförande, sekreterare och dylikt bråte; endast det fria och otvungna samtalet, vari alla deltaga, över ett ämne, som någon fått i uppdrag att närmare utreda och utveckla vid början av samkvämet.”¹³³

Att Olsson argumenterar för att ordförandeskap och protokoll skulle förbjudas kan tyckas kontroversiellt. Utifrån Carey handlar detta återigen om studiecirkelns rituella kommunikation. Om det fria samtalet där alla ska delta är viktigare än att använda sig av en etablerad parlamentarisk ordning, handlar föreställningen om studiecirkelns form mer om att skapa ett gemensamt sätt att dela ett förtroligt umgängesliv. Olsson skriver även att ”alla gamla föreningsmedlemmar var angelägna om att inte få in den vanliga parlamentariska mötesdiskussionen på våra bildningssamkväm” vilket visar på hur viktigt det var att frångå traditionen av mötesdiskussion till fördel för det vardagliga samtalet.¹³⁴

I *Folkbildning och självuppfostran* skriver Oscar Olsson om hur studiecirkelns huvuduppgift är att vara ”livsluft för den andliga vakenhet och spänstighet som är nödvändig för att hindra oss att sjunka ner i likgiltighet”.¹³⁵ Därför föreställer han sig också hur studiecirkelns uppgift är att vara institutioner, utan framförallt ska skapa en möjlighet att samla folk under allmänna kulturintressen. På detta sätt föreställde sig Olsson kunna skapa en kulturstämning och sinnesriktning hos folket. Denna skulle i sin tur garantera folkets andliga vakenhet samt ett ständigt ökat intresse för sociala och andliga värden.¹³⁶ Kontinuiteten hos studiecirkelns uppgift skulle även upprätthållas genom deras karaktär av umgänges- och kamratkretsar.¹³⁷

Det är inte förmedlandet av bildande information i form av böcker eller tidningar som föreställs vara centralt utifrån dessa föreställningar hos Olsson, utan hur viktigt det är med kaffe, gemytliga samtal och att tillsammans sjunga trevliga sånger. Under ett möte som beskrivs som

---

¹³³ Olsson, *Bildningssynpunkter*, 80.

¹³⁴ ”Samtalsmetod och bokläsning”, *Studiecirkelns uppgift*, 1915.

¹³⁵ Olsson, *Folkbildning och självuppfostran*, 157.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ *Ibid.*

föredömligt refererar en medlem innehållet av *en* bok, jämfört med de *fem* sånger som tillsammans sjöngs.¹³⁸ Referatet av denna enda bok diskuterades dessutom inte direkt på plats, utan skulle avhandlas vid nästkommande möte.¹³⁹

Studiecirkeln samtalsmetod beskrivs som att eftersom studiecirkeln är en folkbildningsform ska den bestå av vardagens samtalston, men samtidigt ge mening åt vardagens samtal. Därför består samtalsmetoden i att använda vardagliga och ”naturliga” uttrycksätt:

...det okonstlade och enkla samtalet, meningsutbytet i kamrat- och vännekretsen. Att samtalstonen blir djupare och klangfullare vid tankeutbyte om bärande personliga livs-och kulturvärden – i konstnärliga moraliska vetenskapliga och sociala ämnen mer än i fråga om de rent praktiska intressena, är en helt naturlig sak och inför inte något konstlat element i kamratsamvaron.¹⁴⁰

Hur samtalsmetoden beskrivs hör också ihop med hur det går att betrakta mycket av studiecirkeln kommunikation som rituell. Att det var viktigt att använda sig av det okonstlade samtalet som vänner emellan använder handlar om den slags gemenskap som det med hjälp av Carey skulle vara det Olsson föreställer sig studiecirkeln som.

Sammanfattning: samkvämet

Sammanfattningsvis har avsnittet om samkvämet behandlat de ritualer som studiecirkeln möten mångt och mycket bestod av. Föreställningarna handlade om en klimatförändring av kulturstämningen genom detta slags sammankomster. Det var viktigt för *ritualen* och symboliken med exempelvis nyplockade astrar på en vit linneduk, vilket framstår som en materiell spegling av den rituella kommunikationen för mediet studiecirkeln. Även föreställningar av slaget ”förkastandet av parlamentarisk ordning” gällde för studiecirkeln samkväm, och samtalsmetoden i form av ”vardagligt och vänskapligt tal” var viktigt för känslan av samhörighet och gemenskap, för studiecirkeln rituella kommunikation.

---

¹³⁸ ”Studiecirkeln har samkväm” av Arv. H-g, *Studiecirkelarna*, nr. 8, 1916.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Olsson, *Folkbildning och självuppföstran*, 170.

Avslutande diskussion

Med utgångspunkt i tolkningen av studiecirkeln som medium, har denna undersökning kunnat förstå ett historiskt viktigt fenomen på nya sätt. Oscar Olsson själv ansåg som sagt inte studiecirkeln som medium, och undersökningen har inte behandlat detta. Det jag menat att skapa förståelse för är hur Olsson föreställde sig studiecirkeln, och hur dessa föreställningar går att tolka med mediehistoriska verktyg. I och med medietolkningen har undersökningen därmed gett nya insikter om hur studiecirkelns kapacitet, funktion och egenart föreställdes under dess etableringsfas. Syftet med detta har varit att förstå hur studiecirkeln tillskrevs mening, eftersom dessa föreställningar kan anses normerande för formen.

Genom undersökningen har jag visat på vad som föreställdes vara de viktigaste delarna av mediet. Dessa tre delar har döpts till bokcirkulationen, samkvämet och självbildningen. De olika delarna kan tyckas motsägelsefulla till sin karaktär och alla lyfts också fram som viktiga och grundläggande för studiecirkeln som medium. Tillsammans bildar de dock föreställningarna om studiecirkelns form. Med hjälp av mina mediehistoriska utgångspunkter har jag argumenterat för en bredare syn på studiecirkeln som fenomen, jämfört med tidigare forskning.

Med en hjälp av en grundlig undersökning av Olssons problemformulering av studiekurserna, öppnar jag upp för en mediehistorisk tolkning angående förutsättningarna för studiecirkeln. I och med hans argument för problemen med *studiekurserna*, skapar han rum för det som är de första protokollen för studiecirkeln. På så sätt har vi fått en bättre förståelse för de förutsättningar som formade studiecirkeln som medium i relation till dess föregångare. Olssons föreställningar handlade om en dröm om att justera informationssystemet. På detta sätt föreställdes studiecirkelns kapacitet, funktion och egenart först.

Den struktur som skapades i och med justeringarna av informationssystemet innebar en rad förutsättningar för studiecirkeln. Bland annat flyttades förmedlingen av information från läraren, som var studiekursernas auktoritet, till att deltagarna själva har kontroll över denna och därmed själva hade makten över sin bildning. I fokus för föreställningarna om samkvämen står inte den rent informativa kunskapsöverföringen. Det handlar i stället om saker som sammanhanget, kamratgruppen, sången och festligheterna. Detta var den rituella kommunikationen som föreställdes vara en del av studiecirkelnas kapacitet, funktion och även

egenart. Genom dessa föreställningar om samkvämet ville Olsson vidarebefordra en uppsättning idéer och praktiker, en ”kulturell klimatförändring”. Samuel Edquists tidigare forskning om studiecirkel har visat på nykterhetsrörelsens mediering av en mängd olika nationellt identitetsskapande idéer. Som komplement till detta tror jag att kunskapsfältet breddas genom att se till hur studiecirkeln i dess form föreställdes göra detta, utifrån denna undersökning. Edquist behandlar snarare i vilken utsträckning det fanns nationalistiska idéelement inom godtemplarrörelsen, hur de såg ut och hur de användes. Genom denna uppsats vill jag visa hur formen av organiserandet innebar en förmedling i sig och inte bara vilka idéer som fanns inom studiecirkelarna rent informationsmässigt.

Resultaten stämmer delvis överens med Kerstin Rydbecks forskning, men jag vill med min undersökning komplettera kunskapen som finns kring föreställningarna om Godtemplarnas litteraturkonsumtion. Hur studiecirkelarna ansågs överföra en rad andra praktiker tillsammans med litteraturen går inte att finna genom att endast studera litteraturen i studiecirkelarna, vilket är Rydbecks studieobjekt.¹⁴¹ I föreställningarna om studiecirkelarna så påtalas att det inte är *vad* som läses som är poängen, utan *att* det läses. Undersökningen motsätter sig därmed idén om att framförallt litteraturen i sig förmedlade de idéströmningar som studiecirkeln kan anses ha fört med sig. Andreas Nyblom har i analogi med detta argumenterat för en litteraturens mediehistoria.¹⁴² Detta då mening kring litteratur har producerats i och överförts genom fler medier än endast litterära och vetenskapliga texter.¹⁴³ Ett exempel på ett medium som reproducerat litteraturens mening utöver litterära och vetenskapliga texter är utifrån min tolkning även studiecirkeln.

Lindström och Wickberg Månsson betraktar ”universitetet som medium” och landar i ett resonemang som ligger nära min tolkning av studiecirkeln.¹⁴⁴ Genom att förstå universitetet som ett medium vill de sätta fingret på hur akademien är en historiskt föränderlig sammansättning och medier, nätverk,

---

¹⁴¹ Matts Lindström & Adam Wickberg Månsson ”Universitetsmediet och humanioras historia: En inledning” *Universitetet som medium* (red. Matts Lindström & Adam Wickberg Månsson) (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2015) 8–19.

¹⁴² Andreas Nyblom, ”Författarens ansikte”, *Mediernas kulturhistoria*, red. Solveig Jülich, Patrik Lundell & Pelle Snickars (Stockholm: Mediehistoriskt arkiv, 2004) 119–139.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Lindström & Wickberg Månsson, *Universitetet som medium*. 8–19.

informationsteknologier och kommunikativa strategier.¹⁴⁵ På detta vis kan vi förstå det som lika mycket en funktion av sin hårdvara som av sin mjukvara. Studiecirkelformen är ett medium med både ”hårdvara och mjukvara”, med materiella beståndsdelar i form av exempelvis böcker och pappersblanketter som beskriver bokcirkulationen. Det är även ett medium med mjukvara, och immateriellt, i form av exempelvis den ”kulturstämning” som vidarebefordras. När studiecirkeln föreställdes i Oscar Olssons logi, så handlade det inte uttalat om någon ”demokratisk mötesplats”, vilket ofta kännetecknar synen på studiecirkeln idag. Den föreställdes istället att kunna sprida en viss kulturstämning, göra bildning folkligt och trevligt i första hand, och förkasta det stela och tråkiga ”parlamentariska brådet”.

Slutsatser

Sammanfattningsvis har denna undersökning landat i ett flertal slutsatser. Syftet med undersökningen är att besvara hur studiecirkelns kapacitet, funktion och egenart föreställdes under dess etableringsfas. Detta görs genom att se studiecirkeln som ett medium.

Undersökningen har visat hur studiecirkelns kapacitet, funktion och egenart föreställdes av Oscar Olsson under dess etableringsfas. Som medium betraktat, har nya aspekter av studiecirkeln kunnat uppmärksammas ur materialet. Tidigare forskning har inte betonat formen av studiecirkeln, vilket framhävs med hjälp av det mediehistoriska perspektivet. Utifrån detta förstår vi en rad om studiecirkelns olika praktiker, som undersökningen sammanfattar som självbildningen, bokcirkulationen samt samkvämet.

Med föreställningarna om bokcirkulationen uppkommer protokoll för utformandet av hur, när och vilka böcker och tidningar som skulle konsumeras. Detta innebär ett sätt att föreställa sig hur intellektuell information skulle överföras ut i cirklarna. Samtidigt innebär även bokcirkulerandet föreställningar om ritualer och praktiker kring läsandet. Självbildningen innebar delvis föreställningen om ett avskaffande av det tidigare behovet av lärarna, i relation till studiekurserna, och därmed monopolet på bildningsförmedling. Föreställningarna om hur studiecirkelns sammankomster skulle gå till är också något nytt, och Olsson betonade särskilt kamratskapet, ”samkvämet”. Dessa föreställdes mångt och mycket bestå av ritualer.

---

¹⁴⁵Lindström & Wickberg Månsson, *Universitetet som medium*, 8–19.

Genom att undersöka formen drar undersökningen slutsatsen att kommunikationen genom studiecirkeln föreställdes gå till rent materiellt, men även i form av immateriella strukturer. Studiecirkelns form föreställdes bestå av både ”hårdvara och mjukvara”. Studien visar även på att de normerande föreställningarna om studiecirkeln rituella kommunikation skulle vidarebefordra en viss slags ”kulturstämning”. Studiecirkeln handlade om rituell kommunikation, och samtidigt om överförande av information. Som Carey poängterar kan medier vara, och är ofta, både och.¹⁴⁶

Käll-och litteraturförteckning

Tryckta källor

Bokstugan: studiecirkelnas tidskrift

Nr 1 år 1917 - nr 10 år 1922

Studiecirkeln. bilaga till Reformatorn

Nr 1 år 1915 - nr 10 år 1916

Reformatorn

nr 50 år 1897

nr 2 år 1898

Olsson, Oscar, *Bildningssynpunkter*, (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1914).

Olsson, Oscar, *Folkets bildningsarbete: erfarenheter och uppslag*, (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1911).

Olsson, Oscar, *Folkbildning och självuppföstran*, (Stockholm: Svenska nykterhetsförlaget, 1921).

---

¹⁴⁶ Carey, *Communication as culture*, 11–27.

Olsson, Oscar, *Folklig självuppfostran*, (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1918).

Olsson, Oscar, *Goodtemplarordens Studiehandbok. Stadgar jämte Råd och Anvisningar för bildande och ledning af Studiekurser, studiecirklar, läsecirklar och föreläsninganstalter äfvensom anvisningar för självstudier Utgiven af Sveriges Storloges Studierektor*, (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1903).

Olsson, Oscar, *Studiecirklar*, (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1918).

Olsson, Oscar, *Studiecirkelbibliotek och biblioteksskötsel*, (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1910).

Oscar Olsson, *Svensk språklära i 12 lektioner*, (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1918)

Olsson, Oscar, *Tillägg till Bokförteckning för studiecirklar*. (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri 1911–1912)

Litteratur

Ambjörnsson, Ronny, *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. (Stockholm: Carlssons, 1998).

Arvidson, Lars., *Cirklar i rörelse*. (Linköping: Mimer, 1996).

Burman, Anders, red. *Våga veta! Om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv*. (Stockholm: Södertörns högskola, 2011).

Bremmer, Magnus, *Konsten att tämja en bild: Fotografiet och läsarens uppmärksamhet i 1800-talets Sverige* (Stockholm: Stockholms universitet, 2015)

Carey, James W., *Communication as culture: essays on media and society*. (Enskede: TPB, 2007)

Edquist, Samuel. *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918*. (Uppsala: Studia Historica Upsaliensia, 2001).

Edquist, Samuel, *En folklig historia: historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse*, (Umeå: Boréa, 2009).

Edquist, Samuel, ”Studiecirkeln – demokratisk revolution?” i *Utbildningens revolutioner: Till studiet av utbildningshistorisk förändring*, red., Berg, Anne et al., (Uppsala: Uppsala Studies of History and Education, 2017) 139–162.

Ekström, Anders, ”Kulturhistorisk medieforskning: Fyra spår”, i Solveig Jülich, Patrik Lundell & Pelle Snickars, red., *Mediernas kulturhistoria* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2004).

Ekström, Anders, Solveig Jülich & Pelle Snickars, red., *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2006).

Gitelman, Lisa, *Always already new: media, history and the data of culture*. (Cambridge: MIT Press, 2006).

Gougoulakis, Petros, *Studiecirkeln: livslångt lärande ... på svenska! En icke-formell mötesplats för samtal och bildning för alla* (Stockholm: HLS Förlag, 2001).

Gyllenbok, Jan, red., *Årsskrift 2017 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2017).

Gyllenbok, Jan, red., *Årsskrift 2016 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2016).

Gyllenbok, Jan, red., *Årsskrift 2015 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2015).

Gyllenbok, Jan, red., *Årsskrift 2014 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2014).

Gyllenbok, Jan, red., *Årsskrift 2013 för Oscar Olsson museet i Malmö*, (Malmö: NBV, 2013).

Josephson, Peter, Thomas Karlsohn & Johan Östling, red., *The Humboldtian tradition: Origins and legacies* (Leiden: Brill, 2014).

Järpvall, Charlie, *Pappersarbete: formandet av och föreställningar om kontorspapper som medium*. (Lund: Lunds universitet, 2016)

Hirdman, Gunnar. *Samtalets konst: något om studiecirkelns metoder*. (Stockholm: Arbetarnas bildningsförbunds centralbyrå, 1984).

Hirdman, Yvonne, *Vi bygger landet: den svenska arbetarrörelsens historia från Per Götrek till Olof Palme*, (Stockholm: Tiden, 1990).

Key, Ellen, *Bildning: Några synpunkter*, (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1897).

Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia: historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, (Stockholm: Uppsala Universitet, 2001).

Lindström, Matts, *Drömmar om det minsta: mikrofilm, överflöd och brist, 1900–1970*. (Stockholm: Stockholms universitet, 2017).

Lundberg, Martin, *Överläggningar om hållbar utveckling: en studie av studiecirkelsamtal*, (Linköping: LiU-Tryck, 2008)

Lundell, Patrik, ”Nykterhetsfrågans mediala förutsättningar och karaktär” i *1800-talets mediesystem*, red. Jonas Harvard & Patrik Lundell, (Stockholm: Kungliga biblioteket 2010). 85–100.

Nerman, Ture, *Akademikerna i arbetarrörelsen*. (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1967).

Nerman, Ture, *Studiecirkeln. Historik kring ett halvsekelminne*. (Stockholm: Oskar Eklunds Bokförlag, 1952).

Nyblom, Andreas, ”Författarens ansikte”, *Mediernas kulturhistoria*, red. Solveig Jülich, Patrik Lundell & Pelle Snickars (Stockholm: Mediehistoriskt arkiv, 2004) 119–139.

Rydbeck, Kerstin, *Nykter läsning: den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896–1925* (Uppsala: Skrifter utgivna av den litteratursociologiska institutionen, 1995).

Snickars, Pelle, ”Arkivet – ett medium?” *Arkiv, samhälle och forskning* nr. 2, 2005.

Törnqvist, Ingvar, *Oscar Olsson – studiecirkelns fader: en historik inför studiecirkelns 100-årsjubileum*. (Stockholm: Bilda, 2002).

Östholm, Hanna, *Litteraturens uppodling – Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800* (Södertälje: Gidlunds förlag, 2000).